

Sprikende om justismord og rettssikkerhet

Anders Bratholm og Ståle Eskeland (red.) | Justismord og rettssikkerhet | Universitetsforlaget, 2008. 287 sider

PUBLISERT 7. februar 2009

For mange vil nok det å bli dømt for noe en ikke har gjort, stå som det frykteligste et menneske kan bli utsatt for, og enda frykteligere hvis den pådømte handlingen består i noe som av de fleste blir oppfattet som uhyrligheter, nemlig overgrep på små barn. Formålet med denne boken av stor viktighet, og temaet hilses velkommen. I hvor stor grad boken lykkes i sitt forehavende, er etter undertegnedes mening noe usikkert.

Innledningsvis starter boken med en begrepsavklaring samt en gjennomgang av reglene for gjenopptagelse av saker. Historisk ble begrepet justismord benyttet der en uskyldig ble dømt til døden og henrettet. I dag er den vanlige forståelsen at en blir dømt for noe en ikke har gjort, uten at straffen blir tatt i betraktning. Man antar at det i Norge kan dreie seg om 20 saker i året eller mer.

Misbrukerbølgen

Som alltid når massive emosjonelle holdninger oppstår i et samfunn, vil rettssikkerheten trues. Trygve Lange-Nielsen tar i to kapitler opp saker om seksuelt misbruk av mindreårige. Det er nok disse kapitlene som er mest interessante for psykologer, det er på dette området vi kan feie for egen dør. Innledningsvis gir han et tilbakeblikk til «misbrukerbølgen» som oppsto i mange vestlige land i 1980- og 1990-åra. Denne hadde sitt utgangspunkt i at det oppsto en tro på at seksuelt misbruk av barn var langt hyppigere enn man hittil hadde trodd. Den hvilte på to myter: For det første at barn alltid snakket sant om seksuelle overgrep, og for det andre en overvurdering av hyppigheten. Bjugn-saken kommer naturlig nok opp i en slik sammenheng. Andre saker med slående likhetstrekk fra andre land blir også berørt. Fra 1995 er det gjenopptatt 28 saker, hvorav 27 hadde endt med frifinnelse per april 2008.

Hvorfor har det gått galt i så mange saker? spør Lange-Nielsen. Profilerte jurister har uttalt at vi neppe har noe saksfelt hvor risikoen for feilaktige domfellelser er større enn i incestsakene. En stor del av forklaringen ligger i ekspertenes medvirkning og rettsapparatets overdrevne tillit til den. Sviktet dommerne? spør han. Svaret er langt på vei ja. Dommerne har sviktet sin plikt til å få saken fullstendig opplyst, og de har forsømt sin plikt til å overvåke at avhør foregår på forsvarlig vis, og til å gripe inn når så ikke er tilfellet. Dommerne har vært preget av samme korstogsmentalitet som resten av samfunnet på den tiden.

Den vonde hemmeligheten

Psykologene og psykiaterne må også ta sin del av ansvaret. Nesten uten unntak (i de sakene Lange-Nielsen har sett på) har de gått god for fornærmedes troverdighet i saker som har blitt gjenopptatt. Psykologer og psykiatere har også gjennom suggestive og manipulerende avhørsteknikker fått barna til å bekrefte overgrep som i realiteten ikke har funnet sted. En gjenganger i sakene var at det var viktig å få barna til å fortelle om «den vonde hemmeligheten», i den tro at alt skulle bli så mye bedre etterpå. Fagfolkens behandlerrolle har gjort dem lite skikket til å bidra som sakkyndige. Psykologer og psykiatere har sannsynligvis bidratt mer til domfellelse av uskyldige enn de legene som undersøkte barna klinisk.

Men barnelegene unngår ikke kritikk. Tidligere legeerklæringer, spesielt fra Akerklinikken, har blitt underkjent av nye sakkyndige i hele 17 saker. Sviktende kjennskap til vitenskapelig grunnlag hadde stor betydning.

Bedre med færre psykologer

Hjelpeapparatets rolle blir også berørt. Lange-Nielsen viser til at belastningen ved å tro at man har vært offer for misbruk, kan være like stor som når man faktisk har vært det. Igjen viser han til Bjugn-saken, hvor behandlingsapparatet tidlig var sterkt på banen, og hvor behandling og etterforskning var rørt sammen til en eneste graut.

Den senere tid har mye blitt bedre, hevder Lange-Nielsen. Korstogsstemningen er stort sett borte. Rettssikkerheten er blitt bedre. Mye av bedringen skyldes at psykologenes sentrale posisjon i misbrukersaker - med deres ofte kritikkløse holdning - er vesentlig redusert. I tillegg har vi større kunnskap om små barns påvirkelighet.

Det er sterke ord Lange-Nielsen bruker: «Vårt rettsapparats behandling av saker om seksuelle misbruk av barn og ungdom i årene 1987-95 er trolig det mørkeste kapittel i vår rettspleie siden hekseprosessene på 1600-tallet når det gjelder domfellelse av uskyldige.»

Trond Eskelands kapittel om sakkyndige og justismord er besynderlig. Det starter med påstander om feil som har blitt gjort i Torgersen-saken, deretter en oversikt over organiseringen av sakkyndighetsarbeid i Norge, deretter om sakkyndiges oppgaver i straffesaker. Forfatteren påstår at barnelegene gjettet hva som var patologi, at psykologene gjettet at barna snakket sant, osv. Det er et stort sprang mellom å gjette hva som er riktig svar, og å gi det man etter beste overbevisning mener er riktig svar ut fra rådende kunnskap, selv om eksisterende kunnskap nok også i mange tilfeller ble oversett.

Tendensiøs språkrøre

I likhet med flere andre av kapitlene i boken bærer mye av fremstillingen preg av å være tendensiøs. Eskeland henviser til en artikkel i Science som angivelig viser at det at «rettssakkyndige» tok feil, antas som årsak til justismord i 63 prosent av sakene. Hvis man går til originalkilden, finner man den amerikanske betegnelsen Forensic Scientist. Denne kan like gjerne oversettes med kriminal-tekniker, og 96 prosent av disse har bachelor eller lavere som sitt høyeste utdanningsnivå. De ville neppe ha blitt oppnevnt som sakkyndige av en norsk rett.

Ståle Eskelands kapittel om bevisvurderinger påbegynnes forhåpningsfullt med utsikter til å lære noe nytt. Hvordan tenker jurister i forhold til bevisvurdering? Man lærer at beviser kan inndeles etter art og sannsynlighet. Imidlertid vender også dette kapittelet seg hurtig bort fra det generelle og til det spesielle, og mye av kapittelet dreier seg om argumenter for at bevisene i Torgersen-saken ble vurdert feil

Bratholm og Eskeland tar i et felles kapittel tak i noen vesentlige poeng. Når sakkyndige drar feil slutninger, er det ofte et resultat av at de ikke bruker vitenskapelige metoder. Mange konklusjoner skjer på bakgrunn av gjetning med erfaring som begrunnelse. Det er all grunn til å minne om at erfaring er den vanligste unnskyldningen for mangel på kunnskap.

Sprikende

Denne boken gir et sprikende helhetsinntrykk. Hva er det egentlig jeg har lest? Er det et prosess-skriv for gjenopptagelse av Torgersen-saken, hvor noen andre temaer har blandet seg inn? Anmeldelse, tiltale og domfellelse av en uskyldig er dramatisk. En bok om et så viktig tema hadde kanskje fått større slagkraft med en mer balansert

fremstilling. I tillegg kommer det faktum at mange (men slett ikke alle!) jurister har en stor evne til å forvandle et spennende tema til veldig tørr lesing. Men for all del, dette er en viktig bok og omhandler temaer som vi alle bør berøres av, både faglig (for psykologenes del) og emosjonelt (for alles del).

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 46, nummer 2, 2009, side